

**ХҮҮХДИЙН ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛИЙГ ЭРТ ИЛРҮҮЛЭХ БОЛОН
ТЭДЭНД БОЛОВСРОЛ ОЛГОХ ТОГТОЛЦООНЫ ТАЛААРХ ГАДААДЫН
ЗАРИМ ОРНЫ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ, ТУРШЛАГА
(Мэдээлэл лавлагаа)**

Р.Хатанбаатар, А.Пагма, Ө.Мөнхтунгалаа

**Нэг. Унгар улсын хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг
хөгжүүлэх кондактив үйлчилгээний тухай**

1. Кондактив боловсролын тухай

Кондактив боловсрол (*Conductive Education*) гэдэг бол одоогоос далаад жилийн өмнө Унгарын эмч, сурган хүмүүжүүлэгч доктор Андраш Петө-гийн (*Dr. Pető András*) боловсруулсан тархины цус харвалт, тархины саажилт, тархины судасны хатуурал, тархины гэмтлээс үүдсэн тархины мэдрэл-хөдөлгөөний бэрхшээлтэй (*neuro-motor disabilities*) хүүхэд, насанд хүрэгчдэд зориулсан боловсрол, сургалт, заах аргын цогц систем юм.

Профессор Петөгийн үзэж байгаагаар бол төв мэдрэлийн системийн гэмтлээс гадна хөдөлгөөний бэрхшээл үүсэх нэг гол шалтгаан нь хүний биеийн янз бүрийн функцүүдийн хоорондын хамаарлын дутагдал юм. Энэ дутагдлыг эмнэлгийн аргаар эмчлэх гэж оролдохын оронд бодит сургалтаар дамжуулан эмчлэх хэрэгтэй, мэдрэлийн систем хэдийгээр гэмтсэн байлаа ч шинээр мэдрэлийн холбоосуудыг үүсгэх чадвараа алдаагүй байдаг гэсэн үзэл санаан дээр кондактив боловсрол тулгуурладаг. Кондактив боловсрол нь тархины мэдрэл-хөдөлгөөний бэрхшээлтэй хүмүүсийг бүлэглэн тэдний мэдрэхүй, биеийн хэсгүүдийг өдөөн идэвхижүүлэхийн тулд биеийн ачаалал, танин мэдэхүй, харилцааны арга хэлбэрүүдийг ашиглан идэвхитэй суралцах, функционал үйл ажиллагааг нь дээшлүүлэхэд чиглэдэг. Шинээр мэдрэлийн холбоос үүсгэх дээр дурдсан чадварыг зөв төлөвлөсөн, сургалтын идэвхтэй процессийн тусламжтайгаар идэвхижүүлнэ.

Тархины танин мэдэхүйн болон мэдрэхүйн хэсгүүдийг ашиглан түүний функцүүд ба тодорхой уялдагд үйлдэлд сурах процессийг интеграцчилж болох шууд биш зам байгааг профессор тогтоожээ. Тэрээр мэдрэлийн системээс шалтгаалсан хөдөлгөөний бэрхшээлийн асуудлыг биологийн асуудал биш, харин боловсролын асуудал гэж үзэхийн зэрэгцээ “төв мэдрэлийн системийн гэмтэл нь эргэлтгүй процесс, түүнээс үүдсэн хөдөлгөөний бэрхшээл бол насан туршийнх” гэсэн уламжлалт ойлголттой санал нийлдэггүй байжээ. Энэ үндсэн зарчмын дагуу кондактив аргаар хөдөлгөөний функцүүдийг нь зөвхөн биологийн утгаар нь хөгжүүлэх биш, харин хувь хүнийг бүх талаар нь хөгжүүлэн шууд бус замаар хөдөлгөөний функцүүдийг сайжруулахыг зорино.

Петөгийн кондактив боловсрол гэдэг бол хөдөлгөөний бэрхшээлтэй хүмүүст зориулан тусгайлан боловсруулсан сургалт болон боловсролын процессийн цогц юм. Гол үндэс нь идэвхитэй сургалтын процесст тулгуурлан тухайн хүнийг хөгжүүлэх иж бүрэн арга хэрэгсэл юм. Гол зорилго нь биеийн янз бүрийн функцүүдийн хамаарлыг уялдуулан чиглүүлэх, интеграцчилах явдал юм. Кондактив хөтөлбөрөөр хөдөлгөөний бэрхшээлтэй хүнийг боловсрол олж авах болон өдөр тутмын амьдралдаасайтар уялдуулсан цогц үйлдлийг хийж байхад сургана. Энэ хөтөлбөр нь ямар нэгэн орчин үеийн технологи ашигласан тусгай машин, багаж төхөөрөмж, туслах хэрэгсэл шаардахгүй. Зарчим нь хөдөлгөөний бэрхшээлтэй хүний орчныг нь өөрчлөх биш, харин орчинтойгоо зохицоход нь сургах юм.

Мэдээж, кондактив боловсрол бол хөдөлгөөний бэрхшээлтэй хүн бүрт хэрэглэх арга биш, хөл, гаргүй юмуу булчин, ясны өвчтэй хүмүүс, хүнд хэлбэрийн оюуны хомсдолтой хүмүүс бол өөр арга сонгох хэрэгтэй. Аутизм болон Реттийн синдромтой хүмүүст ч хэрэглэгдэхгүй.

Ер нь бусад аргатай харьцуулахад кондактив боловсролын тусламжтайгаар төв мэдрэлийн системээс үүдсэн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн гуравны нэгээс багагүй хэсэг нь илүү сайн үр дүнд хүрдэг гэж батлагдсан. Хүүхэд хэдийчинээ эрт кондактив боловсролд хамрагдана, төдийчинээ илүү засал авах боломжтой. Нэг хүртлэх насандаа Петөгийн сургалтанд хамрагдсан 10 хүүхдээс 8 нь хэсэг хугацааны дараа ердийн цэцэрлэгт өөрийн нас чацуутнуудтайгаа хамт нэг бүлэгт явах боломжтой болдог байна.

Кондактив боловсролд хөтөлөгчийн (*conductor*) үүрэг маш чухал. Хөтөлөгч нь хүүхдэд нийгэм-соёлын орчных нь хэрэгцээт зүйлсийг дамжуулагч, тэдний тодорхой хэрэгцээ, шаардлагад нь нийцүүлэн олгох боловсролын агуулгыг нь тодорхойлогч байна. Кондактив боловсролын ажил нь хөтөлөгчөөс өндөр түвшний мэдлэг, маш тодорхой үзэл бодлыг шаарддаг. Хөдөлгөөний бэрхшээлтэй хүүхэдтэй ажиллаж байгаа хөтөлөгч тэдэнд өөрийнх нь идэвхитэй оролцооны үр дүнд өөрийн хүчээр амжилтанд хүрч чадна гэдгийг нь мэдрүүлж, сэдэл төрүүлж чадснаар хүүхэд тодорхой асуудлыг шийдэх, ойлгох сонирхолтой болдог.

Кондактив боловсролын хөтөлбөр нь хүүхдийн амьдралын бүх талыг хамарсан, иж бүрэн байх ёстой, тухайлбал, хооллох цаг, ариун цэвэр, тоглох, суралцах гээд хүүхдийн өдөр тутмын амьдралын бүх талыг хамарсан байна. Хөтөлбөр нь эрүүл саруул хувь хүнийг хөгжүүлэхэд шаардагдах бие, оюун санаа, нийгмийн бүх шаардлагад нийцсэн байх ёстой. Энэ сургалтын эцсийн зорилт нь хөдөлгөөний бэрхшээлтэй хүүхэд уг сургалтанд хамрагдсанаар нийгэмтэйгээ интеграцчлагдаж, бие даасан амьдралд хөл тавихад бэлэн болсон байхад оршино.

Кондактив боловсролд хүүхдийг насны ангилалаар нь бүлэг болгон сургалт явуулахыг маш чухалчилдаг; хөдөлгөөний бэрхшээлтэй хүүхдийг тусгаарлагдсан, ганцаарчилсан сургалтаар амьдралд бэлтгэх боломжгүй. Хамгийн бага насны хүүхэдтэй кондактив бүлэгт ч хамт олны оролцоо, дэмжлэгтэйгээр илүү сайн үр дүнд хүрнэ, бусдын дунд байхад хүүхдэд нэмэлт сэдэл үүсдэг. Туршлагаас үзэхэд хамгийн идэвхигүй хүүхэд ч бүлэг дотор байхдаа хоёроос гурван долоо хоногийн дараагаас илүү идэвхитэй болж, орчноо илүү сонирхож, илүү бие даасан хөдөлгөөнтэй болдог байна. Кондактив бүлгийг дисфункцийн хэлбэрээр нь биш, сургалтын зорилгоор нь ангилан байгуулдаг учир бүрэлдэхүүн нь нэгэн төрлийн биш, гэхдээ бүлгийг насаар нь заавал ангилна. Хүүхдийг мөн хувийн амьдралынх нь хэмнэлийг харгалзан тодорхой бүлэгт хамруулахыг хичээдэг.

Хэдийгээр нэг бүлэгт нэг л адил асуудлыг шийдвэрлэх сургалт явагдах боловч үр дүнд хүрэх арга зам нь хүүхэд бүрт өөр өөр байдаг. Ийм болохоор тодорхой хүүхэд бүрт тухайн асуудлыг шийдэх, үр дүнд хүрэх аргыг (*individual task-solution*) тус тусад нь боловсруулдаг. Хүүхэд бүлэгт суралцсанаар тодорхой асуудлыг шийдэх туршлага олж авах хугацаа нь багасахаас гадна, уг асуудлыг шийдвэрлэх арга зам нь ч өөр өөр байж болохыг ухаардаг. Мөн хүүхэд өөрийн боломжоо бодитойгоор үнэлж сурснаар тэдэнд нэмэлт сэдэл бий болдог. Бүлгийн бүрэлдэхүүн нэгэн төрлийн биш байхад бусдаасаа аль нэг чадвар нь илүү хүүхэд ямагт олдох бөгөөд хөгжлийн түвшин нь доогуур бусад хүүхэд түүнд “чирэгдэх” сайн талтай.

Бүлэг нь мөн хөдөлгөөний бэрхшээлтэй хүүхдийн гэр бүлд ч сайнаар нөлөөлдөг. Адил зорилго, өдөр тутмын үр дүн нь тэдний эцэг эхэд ч илүү найдвар бий болгодог. Бүлэгт явагдаж буй сургалт нь зөвхөн тусгаарлагдсан дасгал хэлбэртэй байх биш, хөдөлгөөний бэрхшээлтэй хүүхдийн гэр бүлийн өдөр тутмын амьдралд нь хэвшсэнээр илүү амжилтанд хүрнэ.

2. Петөгийн институтын кондактив үйлчилгээний тухай

Кондактив боловсролын Петөгийн институт болон Хөтлөгч бэлтгэх коллеж (*College for Conductor Training*) нь Андраш Петөгийн олон улсын сангаас (*International András Pető Public Foundation*) байгуулсан дээд боловсролын төрийн бус байгууллага юм. Сурган хүмүүжүүлэгчдийг бэлтгэх коллеж, кондактив дадлага хийлгэх байгууллага, мэргэжлийн үйлчилгээ үзүүлэх төв бүхий Петөгийн институт нь хөдөлгөөний бэрхшээлтэй бүх насны хүмүүст кондактив үйлчилгээ үзүүлэхийн зэрэгцээ кондактив боловсролоор ажиллах хүсэлтэй хүмүүсийг сургадаг.

Эрт хөгжүүлэх, кондактив халамжийн төв

Хүүхдийн хөдөлгөөний ердийн хөгжил нь удааширч буй нь ажиглагдах үеэс л зохих арга хэмжээг авч эхлэхгүй бол маш их үнэт хугацааг алддаг. Хүүхэд эрүүл эсэх, хөдөлгөөний хөгжлийн сааталтай бол энэ нь патологи хэлбэртэй эсэхийг мэргэжилтнүүд л эрт үед нь илрүүлж, оношлохбөгөөд хэрэв ямар нэгэн сэжиг байгаа бол хугацаа алдалгүй мэргэжилтэнд хандах хэрэгтэй; эрт илрүүлж, эрт хөгжүүлэх арга хэмжээ авах нь хөдөлгөөний бэрхшээлтэй хүүхдэд маш чухал.

Шинэ төрсөн хүүхэд төв мэдрэлийн системийн гэмтэл авсан байх сэжигтэй бол эрт хугацааны кондактив үйлчилгээ хийх нь амин чухал, учир нь энэ үед тархинд ашиглагдаагүй зай байдаг бөгөөд энэ хэсгүүдийг идэвхижүүлэх замаар тархины гэмтэлтэй, доголдож буй хэсгийн функцүүдийг шилжүүлэн идэвхижүүлж болно.

Петөгийн институтын Эрт хөгжүүлэх, кондактив халамжийн төвд нялх болон бага насны хүүхэд хөдөлгөөн, танин мэдэхүйн хөгжил, өөртөө туслах дадал, үйлдэл, тоглох үйл ажиллагааг хөгжүүлэх цогц сургалтын хөтөлбөрт хамрагддаг. Мөн хэл ярианы болон биеийн тодорхой хэсгүүдийн эрт хөгжил, мэдлэг дамжуулах, хүүхдийн цэцэрлэгт бэлтгэх, гэр бүлийн боловсролыг дэмжих зэрэг сургалтууд явагддаг.

Эрт олгох боловсролын дараах хэлбэрүүд байна. Эх болон бага насны хүүхдийн институт дээр байрлах бүлгийг голчлон улсын төв хэсгээс хол амьдардаг гэр бүл, хүүхэд зориулан зохион байгуулдаг. Будапешт болон ойр орчинд амьдардаг хүүхдэд зориулсан кондактив халамжийн бүлгүүдийг голчлон институтээс гадуур зохион байгуулдаг. Нас болон биеийн байдлаас шалтгаалан бүлэгт хамрагдан суралцах бололцоогүй хүүхдэд зориулсан сургалтыг тус тусд нь явуулдаг.

Кондактив хүүхдийн цэцэрлэг

Цэцэрлэгт 3-аас 6,7 насны төв мэдрэлийн системийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдэд боловсрол олгох ба нэгдсэн бүлэг бүрт тохируулан бэлтгэсэн боловсролын тусгай хөтөлбөрөөр хөдөлгөөний хэвийн чадвартай болон хөдөлгөөний бэрхшээлтэй хүүхдүүдэд боловсрол олгоно. Будапешт болон ойр орчмын хүүхдүүдэд зориулан өдрийн ангиар, бусад хөдөө нутгийн хүүхдүүдэд зориулан байнга цэцэрлэг дээрээ амьдрах бүлгүүдээр кондактив боловсрол олгоно. Бүлэг бүр нь 14-16 хүүхэдтэй.

Цэцэрлэгийн бүлэгт зориулсан цогц хөтөлбөр нь нэгдсэн бүлгийн хөдөлгөөний хэвийн чадвартай болон хөдөлгөөний бэрхшээлтэй хүүхдүүдийг бүх талаар хөгжүүлдэг. Боловсролын хөтөлбөрийг өдөр тутмын амьдралынх нь хүрээнд олгохоор бодож хийсэн байдаг учраас хэрэгтэй үйл, үйлдэл төлөвших, мэдлэг олгох, чадвар, дадлыг нь хөгжүүлдэг. Кондактив хөтөлбөрөөр тархины тодорхой функцүүдийг хөгжүүлэхэд анхаарах боловч, суралцагчийг хувь хүнийх нь хувьд бүх талын боловсрол олгоход голлон анхаарна. Тархины функцүүдийн нэгдмэл биш үйл ажиллагаанаас үүдсэн үйлдлийн хомсдол болон

тодорхой функцүүдийн хомсдолыг тус тусад нь биш тэдний харилцан холбоосыг нь сэргээх тодорхой чиглэсэн үйлдлийн тусламжтайгаар хомсдолыг арилгаж амжилтанд хүрнэ. Функцүүдийн уялдааг ашигласан идэвхитэй сургалтаар зорилгодоо хүрнэ.

Хөдөлгөөний бэрхшээлтэй хүүхдийн энэ сургалт нь тэдний бодлоготойгоор хөдөлгөөн хийх, идэвхитэй байх хүслийг нь өдөөх, амьдралын бие даасан замд сургах, оюун ухааныг нь хөгжүүлэх, боловсруулах, ярианы чадварыг нь хөгжүүлэх, сэтгэл санааны характеристикиг нь төлөвшүүлэхэд чиглэнэ.

Кондактив сургууль

Тус сургууль нь Унгарын бага, дунд сургуулийн системийн нэг хэсэг бөгөөд хөтөлбөр нь Үндэсний анхан шатны сургуулийн хөтөлбөрт бүрэн нийцдэг. Сургууль нь төв мэдрэл-хөдөлгөөний бэрхшээлтэй ердийн оюун ухаантай хүүхдэд зориулсан 1-8 дугаар анги, хөдөлгөөний бэрхшээлтэй болон суралцахад хүндрэлтэй хүүхдэд зориулсан 1-4 дүгээр ангиудтай. Кондактив сургалтаар тодорхой түвшинд хүрсэн хөдөлгөөний бэрхшээлтэй хүүхэд ердийн сургуульд өөрийн үеийн хүүхдүүдтэй нэг ангид сурахаар шилждэг. Сурагчид өдрийн анги болон дотуур байртай ангиудад суралцдаг. Кондактив сургууль нь ердийн сургуульд олгодог мэдлэгийг олгохоос гадна хамгийн чухал функц нь хүүхдүүдээ нөхөн сэргээх, амьдралд төлөвшүүлэх сургалтыг явуулахад оршдог.

Төв мэдрэлийн системийн гэмтлээсээ шалтгаалан олон сурагчид зөвхөн хөдөлгөөний бэрхшээлээс гадна зарим төрлийн харилцааны бэрхшээлтэй тулгардаг. Ийм учраас тэдний сургалтын хүрээнд хэл, яриа хөгжүүлэхэд онцгойлон анхаарч олон төрлийн сургалтын аргуудыг ашигладаг, жишээлбэл, харилцааны дадал олгох нэмэлт сургалт явуулах, логопедийн туслалцаа авах гэх мэт. Мөн компьютерийн боловсрол олгох, компьютерийн тусламжтайгаар бусадтай бичгээр харилцахад сургах зэрэг нь маш чухал байдаг. Сурагчдаа нийгмийн амьдралд бэлтгэхийн тулд амьдралын тодорхой тохиолдлуудыг загварчилсан сургалт явуулах хөтөлбөр хэрэгжүүлдэг бөгөөд энэ нь сургалтын нэг чухал хэсэг байдаг.

Насанд хүрэгчдийн боловсролын хэсэг

Кондактив боловсролын сургалтыг хөдөлгөөний бэрхшээлтэй насанд хүрэгчдэд ч 60 гаруй жилийн турш үр дүнтэй хэрэглэж байна. Кондактив арга, туршлагатай хөтөлгч багш нарын туслалцаатайгаар дахин явж сурч, хөдөлгөөний координац болон нурууны засал хийлгэсэн насанд хүрэгчид дахин ажил хөдөлмөр эрхэлж, бие даасан тохиолдол олон бий. Паркинсоны өвчинд нэрвэгдсэн, тархины судас хатуурсан, тархинд цус харвасан, нуруу, гавал, тархины гэмтэл авсан хүмүүст кондактив арга сайнаар нөлөөлдөг.

Эдгээр хүмүүс долоо хоногт 2 удаа, тус бүр 2 цагаар амбулаторийн нөхцөлд, туршлагатай хөтөлгч багш нарын удирдлагаар бүлгийн сургалтанд хамрагддаг. Насанд хүрэгчдэд зориулсан кондактив сургалтын цогц хөтөлбөр нь хөдөлгөөний координацийг хөгжүүлэх, хуучин чадварыг нь нөхөн сэргээх, нөхөн сэргээлтийн дараах сургалт явуулах, нурууны зөв байрлалыг сэргээх, алхах, алхах ритмийг нь сайжруулах, хөдөлгөөний жижиг үйлдлүүд, өөртөө туслах дадлыг нь сайжруулах, байрлалаа өөрчлөх, суух, босох, алхаж эхлэх, зогсох дадлыг нь сайжруулах зэрэг олон үйлдлийг дахин сургахад чиглэдэг. Мөн ой санамжийг сайжруулах, анхаарлаа төвлөрүүлэх, бусадтай харилцах дадлыг нь сэргээхэд их анхаардаг.

Хөтөлгөч бэлтгэх коллеж

Коллеж нь 1963 оноос эхлэн төв мэдрэлийн системийн гэмтлээс шалтгаалсан хөдөлгөөний бэрхшээлтэй хүмүүсийг сургах, нөхөн сэргээх мэргэжилтнүүдийг бэлтгэж байна.

Коллежийн хөтлөгч-багш болон цэцэрлэгийн хөтлөгч багш бэлтгэх уламжлалт сургалтыг хааж, анхан шатны сургууль болон цэцэрлэгийн хөтлөгч багшийг бэлтгэх бакалаврын сургалтын системийг европын боловсролын систем буюу Болонийн системд шилжүүлж байна. Одоогоор хөтлөгч багш нарын магистрын сургалтыг багш бэлтгэх дээд боловсролын байгууллагуудад явуулж байгаа бөгөөд ойрын ирээдүйд энэхүү магистрын сургалтыг өөрийн Хөтлөгч бэлтгэх коллежд хийдэг болох юм. Ингэснээр кондактив боловсролын онол, практикийн судалгаа хийж, цаашид тус коллежийн сургалтын хөтөлбөрт мэдрэлийн нөхөн сэргээлт, психологи, сурган хүмүүжүүлэх ухаан, менежментийн онол, зах зээл судлал, эдийн засгийн хичээлүүдийг оруулна.

Гадаадынханд зориулсан кондактив сургалтын хэсэг.

Хилийн чанадаас ирж буй хөдөлгөөний бэрхшээлтэй хүмүүс сургалтын бүлэгт хамрагдахаас өмнө эхлээд зөвлөлгөөнөөр орно. Үүний тулд хамгийн сүүлийн эмнэлгийн үзлэгийн тайлан (ерөнхий, ортопед, неврологийн), фото зураг, видео бичлэг, хэрэв боломжтой бол цэцэрлэг, сургуулиас нь бэлтгэсэн тайланг институтэд ирүүлнэ. Эдгээр баримт бичгийг авсны дараа эхний консултациян өдрийг товлдог.

Консултацияг туршлагатай хөтлөгч багш нар удирдан явуулж, хүсэлтээ ирүүлэгчийн хувьд кондактив сургалт тохирох эсэх, кондактив сургалтаар ямар үр дүнд хүч болох, тодорхой үр дүнд хүрэхийн тулд кондактив сургалтыг ямар хэлбэрээр, ямар хурдацтайгаар явуулах зэргийг тогтооно.

Мөн Кондактив боловсролын Петөгийн институт болон Хөтлөгч бэлтгэх коллеж нь хилийн чанадад өөрийн сургалтыг явуулдаг.

**Хоёр. Швед улсад хүүхдийн хоцрогдол, хөгжлийн бэрхшээлийг
эрт (0-3 нас) илрүүлэх тогтолцоо, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг
боловсролд тэгш хамруулах талаар баримталж буй
бодлого, түүний хэрэгжилт**

Швед улсад 2005 оноос хүүхдийн хөгжлийн бэрхшээлийг эрт илрүүлэх, тусламж авах шаардлагатай хүүхэд, гэр бүлд тэгш үйлчилгээ үзүүлэх зорилгоор юуны өмнө ийм тусламж үзүүлэх тогтолцооны эрх зүйн үндсийг үндэсний ба орон нутгийн хэмжээнд тогтоох, эх, эцэг, мэргэжилтнүүдэд мэдээллийг хүртээмжтэй болгох, эрт илрүүлэх тусламж авах эрхтэй зорилтот бүлгийг тодорхойлох зэрэг арга хэмжээг авч эхэлжээ.

Өнөөдрийн байдлаар тус улсад орон нутгийн түвшинд хүүхдийн хоцрогдол, хөгжлийн бэрхшээлийг эрт илрүүлж, туслах 3 шатлал бүхий тогтолцоо бий.

Энэхүү тогтолцооны анхан шатанд хүүхдийн эрүүл мэндийн албад, нийгмийн халамжийн албад, сургуулийн өмнөх насны хүүхдийн байгууллагууд хамрагдах ба эдгээр байгууллагууд нь урьдчилан сэргийлэх, эрүүлжүүлэх, эмчлэх, нийгмийн үйлчилгээ үзүүлэх, халамжлах, асрах, хүмүүжүүлэхийн зэрэгцээ хүүхдийн хөгжлийн хоцрогдол, бэрхшээлийг эрт илрүүлэх, эдгээрээс урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг байна.

0-6 насны хүүхэдтэй бүх гэр бүл хүүхдийн эрүүл мэндийн албанд тогтмол ирж үзлэгт хамрагддаг. Эдгээр албад нь хүүхдийн хөгжлийн явцыг шалгах олон төрлийн арга бүхий суурь хөтөлбөртэй ба үүний дагуу хүүхдийн сувилагч, хүүхдийн эрүүл мэнд, биеийн өндөр, ерөнхий хөгжлийг тогтмол шалган нийт улсын хэмжээнд хэрэглэгддэг стандартыг баримтлан хүүхдийн эрүүл мэндийн талаар тусгай маягтад бичлэг хийнэ. Хүүхдийн эрүүл мэндийн үзлэг нь хүүхэд төрсний дараах 10 хоногийн дотор гэрт нь очиж үзлэг хийхээс эхлэнэ. Дараагийн 2-3 сард эцэг, эхчүүд хүүхдээ долоо хоногт 1 удаа эрүүл мэндийн албанд аваачин үзлэгт хамруулах ба энэ үед хүүхдийг үзэх, зөвлөгөө өгөх, дархлаажуулах ажлууд хийгдэнэ. Хүүхдийн эмч иж бүрэн үзлэгийг тогтмол хийж, тодорхой хугацаанд

хүүхдийн хөгжлийн скринингийг хийх ба шаардлагатай бол гэр бүлийнхэн нь сэтгэл зүйч, логопедэд хүүхдээ үзүүлнэ.

Хүүхдийн эрүүл мэндийн албаны онош тогтоох үзлэгээр хүүхдийн хөгжилд ямар нэг хэвийн бус зүйл илэрсэн тохиолдолд тухайн хүүхдийг хүүхдийн эмнэлэг эсвэл абилитацийн төв буюу хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг амьдралд бэлтгэх төвд илгээдэг. Орон нутаг бүрт хүүхдийн абилитацийн төв байдаг ба томоохон хотуудад хэд хэдэн тооны ийм төв ажилладаг, тухайлбал, Стокгольмд 15 ийм төв бий.

Хүүхдийн эрүүл мэндийн албад, абилитацийн төвүүд нь үнэ төлбөргүй үйлчилдэг бөгөөд тэдгээр нь улсын эрүүл мэндийн системд хамаарч, орон нутгийн төсвөөс санхүүждэг.

Хүүхдийн эрүүл мэндийн албадаас гадна анхан шатны тогтолцоонд хүн амын нийгмийн хамгааллын албад гэр бүлийн талаар өдөр тутам халамж тавьж, санхүүгийн дэмжлэг үзүүлдэг.

Хүүхдийн цэцэрлэг нь шведийн анхан шатны тусламжийн нэг чухал бүрэлдэхүүн хэсэг учраас хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүд эх, эцэг нь ажил эрхэлдэг эсэхээс үл хамааран сургуулийн өмнөх насны хүүхдийн байгууллагт хамрагддаг. Эдгээр байгууллагт хүүхдүүдийн 98 хувь нь хамрагддаг ба сургуульд орохоос өмнө ийм байгууллагын хүрээнд хүүхдийн эрүүл мэндийн алба, нийгмийн албадтай хамтран хийгддэг үзлэг, оношлогооны дүнд бага насны хүүхдийн хөгжлийн хоцрогдол, бэрхшээлийг эрт илрүүлэх боломжтой байдаг ажээ.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд эрт үзүүлэх тусламжийн хоёр, гурав дахь шатанд хүүхдийн абилитацийн төв, хүүхдийн сэтгэцийн эмнэлэг, нийгмийн албадаар дамжуулан хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд, тэдний гэр бүлд хүргэх бүхий л төрлийн үйлчилгээ хамрагдана.

Швед улсад хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг боловсролд тэгш хамруулах талаар баримталж буй бодлого, түүний хэрэгжилтийн тухайд 2011 онд батлагдсан Шведийн Боловсролын тухай хуульд уг асуудлыг зарчмын хувьд хуульчлан бүх хүүхэд, залуучууд тэдний хүйс, оршин суудаг газар, нийгэм-эдийн засгийн хүчин зүйлээс үл хамааран боловсролд тэгш хамрагдах эрхтэй гэж заасан⁵⁷.

Инклюзив боловсрол буюу хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг боловсролд тэгш хамруулах ойлголт нь онцгой хэрэгцээ бүхий суралцагсад үе тэнгийнхэнтэйгээ нэг сургуульд ижил нөхцөлд суралцах боломжоор хангагдахыг илэрхийлнэ. Ингэхдээ ямар ч ялгаваргүйгээр бүх хүүхдийн хэрэгцээ, шаардлагад нийцүүлэн сургууль, хичээлийн анги, танхимыг өөрчлөн зохион байгуулж, тохижуулах хэрэгтэй болдог.

1994 онд Испаны Саламанка хотод болсон хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн боловсролын асуудлаарх Олон улсын бага хурлаас гаргасан Тунхагт хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн боловсролын талаар баримтлах зарчим, бодлого, практик үйл ажиллагааны чиглэлийг тодорхойлсон. Үүнд:

- Хүүхэд бүр боловсрол эзэмших үндсэн эрхтэй ба зохих түвшний мэдлэг эзэмших боломжтой байх ёстой,
- Хүүхдэд бүр өвөрмөц онцлог, сонирхол, чадвар, суралцах хэрэгцээтэй,
- Эдгээр янз бүрийн онцлог, хэрэгцээг харгалзсан боловсролын тогтолцоог бий болгож, тэдгээрт тохирсон боловсролын хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх,

⁵⁷Education in Sweden. www.sweden.se

- Онцгой хэрэгцээтэй хүүхдүүд ердийн сургуульд суралцах боломжтой байх ёстой. Ердийн сургуулиуд эдгээр хүүхдүүдийн хэрэгцээнд тохируулан сурганы арга, арга зүйн үндсэн дээр зохих нөхцөлийг бүрдүүлэх шаардлагатай,
- Ийм маягийн инклюзив сургалттай ердийн сургууль нь нийгмийн харилцаанд эерэг уур амьсгалыг бий болгох, бүх нийтийг боловсролд тэгш хамруулах, ялгаварлан гадуурхах үзэлтэй хийх тэмцэлд ихээхэн үр нөлөө үзүүлэхээс гадна бүхэлдээ боловсролын тогтолцоог үр ашигтай болгох юм.

Швед нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг боловсролд тэгш хамруулах талаар олон талын арга хэмжээ авч, ийм боловсролын янз бүрийн хэлбэрийг идэвхтэй хөгжүүлж байгаа улс юм. Тус улсад хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн 80 хувь нь жирийн сургуульд үе тэнгийнхээ ердийн хүүхдүүдтэй хамт суралцдаг бөгөөд тэдэнд зориулан тусгай боловсролын маршрутыг хүртэл боловсруулсан байдаг байна⁵⁸. Өөрөөр хэлбэл, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүд дунд сургуулиа төгсөөд цаашид ямар сургуулиудад элсэн суралцах боломжтой болохыг тодорхойлсон хөтөч боловсруулдаг байна.

Мөн эрүүл мэндийн хязгаарлагдмал боломжтой бараг бүх хүүхдүүд ердийн цэцэрлэгт явдаг. Гэхдээ хүнд хэлбэрийн хөгжлийн бэрхшээлтэй буюу хараа, сонсгол, оюун ухааны бүрэн алдагдалтайн улмаас жирийн сургууль, цэцэрлэгт хамрагдах боломжгүй хүүхдүүдэд зориулсан тусгай сургуулиуд бий.

Сүүлийн жилүүдэд Шведийн боловсролын салбарт олон тооны реформ, өөрчлөлт хийгдсэн ба хамгийн гол нь боловсролын тогтолцооны болон боловсролын байгууллагуудын бие даасан байдлыг нэмэгдүүлэх, суралцагсдын боломжийг өргөжүүлэх зорилгоор төвлөрлийг сааруулах чиглэлээр ихэнх өөрчлөлтийг хийжээ. Зөвхөн орон нутгийн засаг захиргаа төдийгүй багш нар эцэг, эхчүүд сургуулийн сургалтын олон асуудлаар шийдвэр гаргах эрхтэй болжээ. Сургалтын арга, материалыг сонгох, ажлын нөхцөл, цалин хөлс, сургалтын үйл явцыг зохион байгуулах зэрэг асуудлыг багш нар, сургуулийн захирал шийдвэрлэнэ. Түүнчлэн эцэг, эхчүүд өөрийн хүүхдийн хувийн онцлогыг харгалзан сургуулийг нь сонгох эрх нь нэмэгдсэн байна.

Европын олон оронд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд суралцаж буй ангид хичээл заах, бусад сургалтын үйл ажиллагаанд гол үүргийг сургуулийн багш нар гүйцэтгэдэг ба нэмэлт боловсролын дэмжлэгийг мэргэжилтнүүд, ихэвчлэн нийгмийн ажилтан багш нар үзүүлдэг.

Шведэд ийм онцгой хэрэгцээтэй хүүхдүүдтэй тусгай бэлтгэгдсэн мэргэжлийн багш нар ажилладаг ба хүүхэд бүрт үзүүлж байгаа тусламж, дэмжлэг нь захиргаа, эрх зүй, санхүүгийн хувьд бие даасан, хараат бус тусгай төрийн байгууллагын хяналтанд байдаг.

Багш нар, эцэг, эхэд тойргийн Зөвлөлийн дэргэдэх хүүхдийн нөхөн сэргэх Төвийн мэргэжилтэн багш тусгайлан зөвлөгөө өгдөг, мөн хүүхдийн боломжоос хамааран тэд хамтран зөвхөн тухайн хүүхдэд зориулсан сургалтын төлөвлөгөө боловсруулдаг ба тус төлөвлөгөөний биелэлтийг сургуулийн багш хариуцана.

Түүнчлэн шаардлагатай үед ангид зөвлөх багшийг урьж ажиллуулдаг бөгөөд Шведийн тусгай боловсролын Агентлаг (SIH) сургууль, гэр бүлийг дэмжих, зөвлөгөө өгүүлэх ажлыг хариуцдаг. Зөвлөгөөг тухайн хүүхдийг хариуцан ажиллаж байгаа зөвлөх багш өгдөг ба харин Агентлагийн зөвлөх нь хичээлийн төрлийн талаар зөвлөмж гаргаж, онцгой хэрэгцээтэй хүүхдүүдийн сургалтыг зохион байгуулахад нь орон нутгийн захиргаанд тусалцаа үзүүлдэг.

⁵⁸Винблад О. Инклюзивное образование в Швеции. www.edu-open.ru

Сургуулийн багш нарыг өөрийнх нь заадаг хичээлийн төрлөөр хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд хэрхэн тухайн хичээлийг зааж сургах талаар богино хугацааны мэргэжил дээшлүүлэх курст суулгадаг байна.

Швед улс бүх нийтийг боловсролд тэгш хамрах үүднээс инклюзив боловсролыг хамгийн гол зарчим болгон тунхаглаж, амжилттай хэрэгжүүлж байна.

Тус улсад хийгдсэн судалгаагаар хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүд инклюзив боловсролд хамрагдсанаар сурч боловсрох болон нийгмийн тал дээр гайхалтай амжилтанд хүрч байгаа нь харагдсан байна⁵⁹.

Гурав. АНУ-ын Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн боловсролын тухай хуулийн С хэсгийн зохицуулалт

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн боловсролын тухай хууль нь */20 U.S. Code, Part C Individuals with Disabilities Education Act/* хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдэд төрсөн цагаас нь 18-21 нас хүртэл нь тусгай боловсрол олгохтой холбоотой бүхий л харилцааг зохицуулах хууль юм.

Хуулийн С хэсгээр 0-3 насны хүүхдийн хөгжлийн бэрхшээлийг эрт илрүүлснээр хөгжлийн саатал, цаашид тэдний амьдрах чадвар, хөгжлийг сайжруулах, хүүхдийн тусгай боловсролын болон холбогдох үйлчилгээний хэрэгцээг тодорхойлох, нийгэмд бие даан амьдрах боломжийг нь нэмэгдүүлэх, тусгай хэрэгцээг хангахын тулд гэр бүлийн чадавхыг тодорхойлох, үнэлэх, дэмжих, эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээг тэгш хангах, улсын болон орон нутгийн байгууллага, үйлчилгээ үзүүлэгчдийн чадавхыг дээшлүүлэхтэй холбоотой харилцааг зохицуулна⁶⁰.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн боловсролын тухай хуулийн С хэсгийн Зохицуулах 2011 оны журмын 303.5 дугаар зүйлд тодорхойлсноор */2011 IDEA Part C Final Regulations (Selected Sections)* уяраг эхийн хэвлийд бойжиж байх үеэс эхлэн 3 хүртэлх насандаа бага жинтэй, хүчилтөрөгчийн хомсдол, биологийн болон байгаль орчны хүчин зүйлийн нөлөөгөөр эрсдэлтэй төрсөн, тархины цус алдалт, халдвар, хоол тэжээлийн хомсдолтой, хууль бус эм, пренатал эмийн нөлөөлөлд өртсөн хүүхдийг эрсдэлтэй бүлэгт хамруулдаг байна⁶¹.

0-3 хүртэлх настай хүүхдийн хөгжлийн бэрхшээлтэй эсэхийг эрт илрүүлэх (*Early intervention*) үйл ажиллагаа нь бие бялдрын, танин мэдэхүйн, харилцаа холбоо, тархины, дасан зохицох хөгжлийн гэсэн 5 шалгуураар хүүхдийн хэрэгцээг тодорхойлж, хөгжлийн бэрхшээлтэй гэж оношлогдсон хүүхдийг үнэлж, хугацаа алдалгүй тэдний хөгжилд сөргөөр нөлөөлж болохуйц хүчин зүйлийг тодруулах, тусгай хэрэгцээ шаардлагыг боловсруулах үйл ажиллагаа юм.

Эрт илрүүлэх үйлчилгээ (§303.13 Early Intervention Services)

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн гэр бүл, эцэг эхчүүдэд чиглэсэн дараах үйлчилгээ үзүүлдэг:

⁵⁹Baker, Wang, & Walberg, 1995; Peetsma, Vergeer, & Karsten, 2001. www.spsm.se

⁶⁰20 U.S. Code Part C Individuals with Disabilities Education Act.

<http://www.law.cornell.edu/uscode/text/20/1471>

⁶¹2011 IDEA Part C Final Regulations. www.asha.org

- Гэр бүлийн сургалт:хүүхдийн тусгай хэрэгцээг тодорхойлж, хүүхдийн хөгжлийг дэмжих, гэр бүлд туслах зорилгоор мэргэшсэн ажилтнуудын зөвлөлгөө өгөх үйл ажиллагаа;
- Эрүүл мэндийн үйлчилгээ: зөвхөн оношлогоо, үнэлгээний зорилгоор хүүхэд, эцэг, эх, гэр бүлд зориулсан сэтгэцийн эрүүл мэндийн зөвлөгөө өгөх;
- Сувилахуйн үйлчилгээ: нарийн мэргэжлийн эмчийн үзлэгээр хүүхдийн эрүүл мэндийн байдлыг үнэлэн урьдчилан сэргийлэх, нөхөн сэргээх, сувилахуйн тусламж үзүүлэх;
- Хоол тэжээлийн үйлчилгээ: хүүхдийн хоол тэжээлийн хэрэгцээг тодорхойлох, хоол хүнсний сонголтонд туслах үйлчилгээ;
- Физик эмчилгээ: хөдөлгөөний бэрхшээлээс урьдчилан сэргийлэх, багасгах үйлчилгээ;
- Сэтгэл зүйн үйлчилгээ: хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй гэр бүлийн нөхцөл байдлын талаар сургалт, боловсролын хөтөлбөрийн мэдээлэл өгөх, тайлбарлах;
- Тусгай сургалт: хүүхдийн хөгжлийг дэмжих зорилгоор сурах орчин, үйл ажиллагааг төлөвлөн гэр бүлд дэмжлэг үзүүлэх;
- Хэл, ярианы бэрхшээлтэй, харилцааны чадварын сааталтай хүүхдэд зориулсан үйлчилгээ үзүүлэх;
- хүүхдийг тусгай сургалтын бүлэгт хамруулах;
- Харааны эмгэгтэй хүүхдүүдэд сургалт зохион байгуулах үйлчилгээ;
- Дэмжих технологийн үйлчилгээ: хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд шууд туслах, эрүүл бойжих чадавхийг нэмэгдүүлэх, сайжруулах зорилгоор ашиглаж буй технологийн төхөөрөмжийн аливаа үйлчилгээ /Тухайлбал, Audiologic үнэлгээний техникийг ашиглан сонсголын бэрхшээлтэй хүүхдийг тогтоох, сонсголын үнэлгээний журмыг хэрэглэж сонсголын түвшинг тодорхойлох, сонсголын бэрхшээлтэй нярайд сэргээх зайлшгүй шаардлагатай эрүүл мэндийн болон бусад үйлчилгээнд шилжүүлэх, сонсголын сургалт, сонсголын нөхөн сэргээх, хэл яриаг хөгжүүлэх чиглэлээр бусад үйлчилгээ үзүүлэх зэрэг үйл ажиллагаа явуулах/.

Муж хоорондын зохицуулах зөвлөл

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн боловсролын хуульд нэмэлт оруулах тухай хуулийн С хэсгийн 641 дүгээр хэсгээр/*Sec. 641 State interagency coordinating council.*⁶² Муж хоорондын зохицуулах зөвлөлийн үйл ажиллагааг хуульчилжээ.

АНУ-ын Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн боловсролын тухай хуулийг хэрэгжүүлэх чиг үүрэг муж улс бүрийн онцлогоос хамааран харилцан адилгүй байдаг бөгөөд муж хоорондын зохицуулах зөвлөл энэ хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааг нь уялдуулан зохицуулж ажилладаг. Тус зөвлөл нь муж тус бүрт салбар зөвлөлтэй. Муж хоорондын зохицуулах зөвлөлийн гишүүдийн 20-оос доошгүй хувь нь хөгжлийн бэрхшээлтэй 12-оос доош насны хүүхэдтэй гэр бүл болон 6-аас доош насны тахир дутуу хүүхэдтэй гэр бүл, эцэг эхийн төлөөлөл, 20-оос доошгүй хувь нь эрт илрүүлэх хөтөлбөр хэрэгжүүлэгч олон нийтийн болон хувийн үйлчилгээ үзүүлэгчид байна. Мөн хууль тогтоох байгууллагын гишүүн болон холбооны улсын эрүүл мэнд, эрүүл мэндийн даатгал, сэтгэцийн эрүүл мэнд, сургуулийн өмнөх боловсрол, хүүхэд хамгааллын агентлагуудаас тус бүр 1-ээс доошгүй төлөөлөл Зөвлөлийн бүрэлдэхүүнд орно.

⁶²U.S. Department Of Education, <http://idea.ed.gov/part-c/statutes#statute-1364%20http://>

Эрт илрүүлэх үйлчилгээний агентлаг

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн боловсролын тухай хуулийн С хэсгийн 635 дахь хэсэгт зааснаар Эрт илрүүлэх үйлчилгээний агентлаг */Agency for early intervention services/* нь АНУ-ын Боловсролын яамны Тусгай боловсрол, нөхөмсэргээх үйлчилгээний газар */The Office of Special Education and Rehabilitative Services (OSERS)/*-тай хамтран мужийн хэмжээний хөтөлбөр боловсруулах, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг эрт илрүүлэхтэй холбогдсон үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх чиг үүрэгтэй.

- Эрт илрүүлэх хөтөлбөрийн үйлчилгээг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй судалгаанд тулгуурлан хэрэгжүүлэх, үйлчилгээ авах эрхтэй хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн эцэг эхэд тэтгэмж үзүүлэх, гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн хүүхдийн гэмтэл нь хөгжлийн бэрхшээл үүсгэх үндэслэлтэй гэж үзвэл эрт илрүүлэх хөтөлбөрийн хүрээнд шалган тодруулах;
- Эрдэм шинжилгээ, судалгааны ажил, туршилт, төслийн талаарх мэдээлэл агуулсан мэдээллийн нэгдсэн сан үүсгэх, баяжуулах;
- Хөтөлбөрийн үйл ажиллагаанд хяналт тавих;
- Холбооны, мужийн, орон нутгийн болон хувийн эх үүсвэрээсбүх боломжит нөөцийг тогтоох, зохицуулах, санхүүгийн үүрэг хариуцлагыг хянах;
- Хөтөлбөрт оролцогч талууд, олон нийтийн байгууллага, үйлчилгээ эрхлэгчдийн дунд үүссэн маргааныг хэлэлцэж, шийдвэрлэхтэй холбоотой бодлогыг зохицуулах, журам боловсруулах;
- Боловсон хүчнийг сонгон шалгаруулжавах, холбооны, мужийн, орон нутгийн түвшинд чадварлаг хүний нөөцөөр тогтвортой хангах.

АНУ-ын Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн үндэсний төвийн мэдээллээр */The National Dissemination Center for Children with Disabilities (NICHCY)/* тус улсад 1000 төрөлт тутамд 3 хүүхэд сонсголын бэрхшээлтэй төрж байна. Эдгээр хүүхдүүдийн 10 орчим хувь нь сонсголын бэрхшээлтэй эцэг эхээс төрсөн болохыг тогтоосон байна. Эрт илрүүлэх хөтөлбөрийн хүрээнд хийгдсэн судалгаагаар хэл, сонсголын бэрхшээлийг ойролцоогоор 2,5 хүртэлх настайд нь тогтоож чадвал цаашид амьдрах чадварыг нь нэмэгдүүлэх чухал ач холбогдолтой байдаг байна.⁶³

* * *

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

1. 20 U.S. Code Part C Individuals with Disabilities Education Act. <http://www.law.cornell.edu/uscode/text/20/1471>
2. 2011 IDEA Part C Final Regulations. www.asha.org
3. Conductive Education, <http://acena.org/conductive-education/>
4. The Percy Hedley Foundation conductive education programme, <http://www.percyhedley.org.uk/page.asp?id=54>
5. The Percy Hedley Foundation conductive education programme, <http://www.percyhedley.org.uk/page.asp?id=54>
6. The Principle and Aim of Conductive Education, <http://www.peto.hu>
7. Key Elements of the Conductive Education System, <http://www.conductiveedwa.com.au/what-is-conductive-ed/>

⁶³The National Dissemination Center for Children with Disabilities (NICHCY) <http://www.nad.org/issues/early-intervention>

8. Education in Sweden. www.sweden.se
9. О.Винблад. Инклюзивное образование в Швеции. www.edu-open.ru
10. Baker, Wang, & Walberg, 1995; Peetsma, Vergeer, & Karsten, 2001. www.spsm.se
11. К.Хельм, Б.Лагандер. Шведская модель абилитации. Опыт создания программ раннего вмешательства. gold-child.ru
12. About the American Speech-Language-Hearing Association (ASHA) <http://www.asha.org/Advocacy/federal/idea/IDEA-Part-C-Issue-Brief-Implications-for-Audiologists-and-Speech-Language-Pathologists/>
13. U.S. Department Of Education, <http://idea.ed.gov/part-c/statutes#statute-1364%20http://>
14. The National Dissemination Center for Children with Disabilities (NICHCY) <http://www.nad.org/issues/early-intervention>